

x Planternes y
 Indflydelse y
 paa
 Melkens, Smørrets y
 og
 Ostens Beskaffenhed y
 førtelig forestillet
 ved
 D. G. Holch. y

Til det Kongelige Norske Videnskabs
 Selskab har jeg herved den Ære at
 overlevere en liden Afhandling, angaaende
 den Indflydelse, Planterne har paa Melken,
 og følgelig tillige paa Smør og Ost. Nem-
 lig jeg viser herudi, hvilke Planter ere for
 Køerne, om hvilke jeg paa dette Sted kun
 handler, de sundeste, og give tillige feed og
 god

god Melk i Overflodighed, saavelsom og hvilke fornemmelig bør henregnes til de skadelige, som give Melken Affmag eller tørre den bort. Dog bliver min Afhandling ikke vidtløstig, som jeg heller ikke mener at kunne behøves, efterdi man i adskillige, i Særdeleshed Hr. von Linné Skrifter, og Flora Norvegica, tom. I. og II. samt Hr. D. Schrebers oeconomiske Afhandlinger kan finde meer, naar man har Lust til at læse noget udforligere: og disse, synderlig de tvende første, ere og de Kilder, hvoraf jeg til største Deelen har øst, hvilket jeg med Erkiendtlighed finder mig pligtig til offentlig at bekiende. Ellers haaber jeg dog, at det Kongelige Selskab skal ogsaa her finde en og anden Anmerkning og Erfaring, som ei er tilforn almindelig bekiende: og intet skulde være mig kiere, end at dette lidet Skrift maatte finde det Kongelige Selskabs Bisald, og at det ei maatte eragtes ganske uverdigt til at faae Plads iblant dets øvrige lærde Skrifter.

Hvad Køerne i Særdeleshed angaaer, saasom de, der fornemmelig, i Henseende til Melk, Smør og Ost komme i Betragtning, saa bliver Melken god og feed, naar de faae nok af 1.) de egentlige Græsarter, (gramina) 2.) de af Hr. von Linné saa kaldede Diadels

Diadelphister. De sidste, nogle ganske saa undtagne, ædes gjerne af Køerne og bekomme dem tillige vel; men nogle derimod give dog bedre Mælk, end andre. Did henhører al Slags Klexer (*Trifolium*), *Linnaei* Høfros (*Medicago falcata*) *Mariæ* Guldrøfler eller *Ciritong* (*Lotus corniculata*) og især den større Artforandring deraf, som den bekiendte Engelske Landhuusholder *William Ellis* kalder *Ladyfingergræs*, og hvad Bladene og Stikken angaaer, alle slags saa kaldede Erter og Bikker (*Pisum*, *Vicia*, *Lathyrus*, *orobus*, *Astragalus*, *Phaca*.) Dog har allerede den berømte Engælænder *Plukenet* bemærket, at Køerne ikke gjerne æde den lille *Gnullexer* (*Medicago lupulina*), hvilket og af *Hr. von Linné*, i hans svenske Pan, berettes om *Alstragalus alpinus*. *Sagererter* (*Vicia sylvatica*) har vel en ubehagelig Lugt, men ei altid, og voper desuden ikke vildt i den Mængde, at nogen Virkning deraf fulde kunne merkes.

Bed at anføre de for Køerne tiensligste af *Diadelphister*, gaaer jeg forbi *Luserne* eller det saa kaldte *burgundiske Høe*, som i *Böhmen*, *St. Adalbert* til *Ure*, efter *Hr. Prof. og Doct. Dan. Gottf. Schrebers* Beretning, skal kaldes *St. Adalbertsurt*, (*Medicago sativa*) og

sain foin eller Elparcette (*Hedysarum onobrychis*) som Udsædere gjøre saa meget af, da disse neppe med Fordeel i Norge kan dyrkes. Jeg gaaer og af samme Aarsag forbi den udenlandske Bært: Vælensodder eller Jordnysser, paa tydsk: Erdsfeigen, Erdnusse, Erdmäuschen, Erdeich. In, Hollændernes Mussen mit Steerten (*Lathyrus tuberosus* Linn) ligeledes Stierneklever (*Trifolium stellatum*) samt den røde Klever, som saaes i England og der gemeensig kaldes Clovergras (*Trifolium purp. majus sativum, pratense simile*. Raj. syn. III 328. n. 6.) hvilken af Hr. von Linné i S. B. Acad. Handl. IV. Bind n. VI. og holdes for en Artforandring af Rødkaal (*Trifolium pratense*) den ovenmeldte Tirtong, Linnæi Søfros, den gule Væle eller Væflok (*Lathyrus pratensis*) og adskillige nordiske Kleverarter, hvoraf Engælænderne især saae og dyrke en Art, Rajus i hans synopsi. S. 330. n. 17. paa Engelsk kalder The lesser Hoptrefoil, og har ladet aftegne tab. 14. fig. 3. som er *Trifolium procumbens* Linn. skikke sig bedre for vort Klima. Det samme skulde jeg og meene om Froukleveren (*Trifolium hybridum*) men den vil have god feed Jord. Ellers tilstaaer jeg gierne for Resten, at der endnu ere alt for faa Forsøg giorte her hos os, hvad de adskillige Klever.

Kleverarter, synderlig de udenlandske, angaaer.

Nogle hos os gaae end og saa vidt, at de ansee det for overflodigt og for en unødvendig Bekostning, at saae noget slags Græs eller Klever for Køerne; men heri tages vist nok Feil. Jeg har ladet mig for vist berette af en vis brav og i Landhuusholdingen vel erfaren Præst, at han i Sielland med adskillige Kleverarter, især den saa kaldte Spaniske, har giort meget lykkelige Forsøg, og at Køerne have mælket dobbelt saa meget derefter, som ellers, ikke alene om Sommeren, men endog om Vinteren, naar de have faaet det tørret og saltet, hvilken Saltning strax er bleven foretaget lagvis, naar Kleveren er bleven ført ind i Hoboen. At det ikke er got, at Køerne saae mere af det fede Kleverfoder, end de bør have, lærer følgende Erfaring: For at giøre ret overflodig vel imod en god Melkeko, lod ovenbemeldte Præst samme om Aftenen føre ind paa en Eng, hvori spansk Klever var saadet, og voxte meget overflodigt; men Formiddagen derefter fandtes Koen død, fordi den havde sluget alt for meget i sig, og maaskee desuden endnu ikke var ret vant til dette Foder.

Udfølgelig var det, at Fælledeerne allevegne i Norge bleve affkaffede, som visselig maa henregnes til de største Forshindringer, i Henseende til vor Lands huusholding; thi ingen kan have Lyst til at dyrke disse, førend hans Andeel deraf bliver ham udlagt, og indengærds har man ofte neppe Rum til at faae Høst og Kvever paa saaledes, at det blev tilstrækkes ligt for Creaturene, naar man ikke vilde lade alle Agre gaae ind, og endda vilde det paa saa Steder strække til.

Hvad de andre Diadelpgifter angaaer, saa er der deriblant en og anden, som give Melken en ubehagelig Smag, hvortil man blant vore norske Urter fornemlig maa regne Jordrøg (*Fumaria officinalis*) og Kragerorn (*Ononis spinosa*) gemeentlig kaldet: Resta bovis, hvoraf den første gjør Melken bitter, og den anden væmmelig. Rævekløerne (*Anchyllis vulneraria*) fortiene heller ikke stor Roes. Blant Græsarterne er der neppe nogen som skader Køerne eller Melken, uden de som vore paa fugtige Steder, hvilke dog Køerne ikke æde, naar de kan faae noget bedre. Froet af Heiregræs, paa norsk Skeak eller Bygsbimmel, (*Lolium temulentum*) vilde vel gjøre dem hovedsvimlende, og Melken bitter, men dette ædes ikkun af

Svinene,

Svinene, thi Køerne ade intet af disse Græsarter, uden Bladene og Stilkene, og det ikkun fælden.

Foruden de forberørte Urter og Græsarter kan endnu merkes, at Knægræs, paa norsk, Linnbænde, (*Spergularvensis*) saa og den lille Spærgel (*pentandra*) er og et meget got Føer for Køerne, hvorefter Mælk og Smør blive ypperlige. Men den sidst nævnte vøer ikke, saavidt man veed, vildt i Norge eller Sverrig, og er heller ikke nylig fundet i Danmark, hvorfor den maa faaes paa indhegnede Steder, ligesom skeer i Nederlandene. Grøet kan man faae fra Engeland, Holland og Indiskland. Den første (*Spergularvensis*, Linnbænde) har man og tilforn meget dyrket i Nederlandene, og er uden Tvivl den samme, som Colerus i hans *Oeconomia* eller *Hausbuch* B. XI. Cap. 67. S. 410. roser, under det Navn: *Ringel*, som et herligt Foder for Køerne, efter hvilket (endog tørred) Mælk og Smør blive gule.

Rohvede og alle Urter deraf, (*Melampyrum*) den norske Mure, (*Potentilla norvegica*) samt Lav og Myrsælting, (*Triglochin maritimum & palustre*) ere og et syn-
derligt got Foder for Køer. Mon ikke
Denne

Denne, i Særdeleshed Havsæltingen, (*Triglochin maritimum* Linn.) (Flor. norv. I. S. 61. n. 153.) saasom den største og beste af disse to, er det prægtige Mærstgræs, som vor lærde Hr. Capitain von Teilman i hans flora cimbrica hos Hr. Procansler Pontoppidan i hans danske Atlas 1ste Deel S. 559. følg. kalder Harrild, holder for en *Juncus* eller Siif, og berømmer som det allerbeste Foer til at giøde Qvæget med? Denne vøxer paa lave fugtige Enge i Danmark i Overflødighed, er formedelst sin salte Smag og store Fedme det ypperligste Mærstgræs, der er bekiendt, til at giøde Qvæget med, regnes iblant *gramina juncea* af C. Bauhins, og kaldes *Juncago* af Tournef., men overgaaer alle bekiendte *Juncos*, naar der tales om et yppertigt Foer: Den bliver endelig og sort, naar den er tørrer. Havsæe (*Scirpus maritimus*. Fl. norv. II. n. 340.) kunde vel og komme i nogen Betragtning, men vøxer gemeenlig i Stranden og staaer desuden tilbage for Sæltingen. Jeg har saa meget meer tvødet vove det giorte Spørsmaal, da allerede Hs. Høierværdighed Hr. Biskop Gunnerus om bemeldte Harrild i hans Flor. norv. II. n. 340. under *Scirpus maritimus*, har yttret samme Tanke, nemlig: at Harrilden formodentlig bliver denne *Scirpus maritimus*,
som

som Køerne og ere meget begierlige efter, eller og Triglochins, Søltingen, helst den sidste.

Køerne ere og meget begierlige efter adskillige Slags Løv og frem for alle i Norge vildvovende Træers, Ronnes og Espe Løv; det første giver dem og Styrke er og dem en stor Lægedom, uden at gjøre Melken afsmagelig; det andet giver en Mængde Melk og Smør, men meddeler samme nogen bitter Smag. Løvet af Selje (*Salix caprea*) og andre Træer af Vidieslegten, (*Salices*), hvoraf her fast alle vegne i Norge er en stor Overflodighed, kan vel i Nodsfald holde Køerne ved Live, men de give ikkun en tynd og mager Melk, ja endog alt for ringe Føde, naar Creaturene intet andet Føer faae end dette: Hvilket tilhøbe vore Forsfædre have givet tilkiende ved følgende gamle Ordsprog:

Rogna reiser *)
 Asp legger Smør i Asf **)

El 5

X
 Selja

*) Meningen er, at Løvet af Ronnetræ, tilliger med Løven af Løvet og Barken reise Creaturene i Veiret, naar de af Mæthed allerede faale.

**) Paa dansk: Veste.

Y Selja voelter
 Og Via velter *)

Løvet af Elletræ, Æst, Bøg, Lind
 og Birk give ingen feed Melk. Elmeløv
 roses som et got Foder, efter det gamle
 Niim:

Y Rognen føder,
 Almene giøder;

Dog hører Løvet mest til Vinterfode-
 ret, og ædes ikke af Køerne om Sommeren
 med Begierlighed, naar de kan faae got
 Græs og velsmagende Urter.

Kensdyrsmosen (*Lichen rangiferinus*)
 roses overalt som et meget got Foder for
 Køerne, der giver god Melk, hvorfor og
 Landmanden paa de Steder hvor den over-
 flødigt vøyer, fiører mange Læs deraf hjem
 om Høsten til Vinterforraad. De andre
 Moser fortiene ikke saa stor Roes. Udskillig
 Slags Brægne, synderlig Hanbrægnen,
 paa norsk: Moldfoor, (*Polypodium filix mas*)
 Y Tang og Tare, (*Fuci minores & majores*) gaae
 an i Nødsfald.

Dog

*) Det er, giør, at Kreaturene for Hunger og
 Mæthed falde over Ende.

Dog ere der en Deel Tangarter, hvorved vore Landhuusholdere ved Søekantene eenstemmigen berette, at ikke alene Koer, men og Heste, Geder, Faar og Svin trives meget vel, og blive ofte fede, især, naar de faae noget andet got Foer dertil. Hid henhører 1.) Butare, (*Fucus pinnatus*. Fl. norv. I. n. 313. act. nidr. IV. tab. VIII. fig. 1. *Fucus esculentus* Linn.) som endog i Island, efter Beretning, spises af Mennesker, efterat den er toet, ved Luften tørret, perset og endelig kogt til en Grød, da den gemeentligen spises med Melk til, efter den Islænders, Biorn Paulsens, Forflaring i hans dissert. de plant. quibusd. mar. Isl. & speciatim Alga saccharifera. Hafniae 1749. 2.) Butang, Rutang, Knoptang. (*Fucus vesiculosus* Linn.) 3.) Svintang, (*Fucus excisus* Linn.) 4.) Sotsøll, (*Ulva palmata*. Fl. norv. II. n. 630. *Fucus palmatus* Linn.) Skotlændernes Dils, Islændernes Dulesh og Northumbernes Dulce, om hvilken forbemeldte Islænder Hr. Biorn Paulsen melder, at den bliver den rette Alga saccharifera eller og, i det mindste, dermed nærmest beslægtet. 5.) Soudsøll, (*Fucus ovinus* s. *Ulva ovina* Fl. norv. I. n. 310. act. nidr. IV. tab. IX.) 6.) Giedsøll, (*Ulva caprina* Fl. norv. II. n. 1001. tab. VI. fig. 1.) og endelig 7.) Surkensøll (*Ulva*

(*Ulva delicatula* Fl. norv. II. n. 1035.).
 Mogle føie til Tarelæggen eller Sestetaren,
 (*Fucus hyperboreus* Fl. norv. I. n. 61. tab.
 3. *digitatus* Linn. & Hudf. *arboreus poly-*
scides edulis C. B. & Raj.) Men jeg har
 ikke hørt noget derom, at vore Creature
 med Begierlighed æde Bladet. Den hører
 heller ikke til vore Soertarer, saavidt jeg
 veed, om Stengelen derimod har jeg hørt,
 at den undertiden ædes, naar den først er
 bleven fegt.

Efter Vaddehatte eller Jordsvampe
 (Fungi), naar de ædes i Mængde, bliver
 Melken blaa og væmmelig, ei at melde om,
 at den deraf tørres hastig ind. Efter Torø
 ten (*Sonchus alpinus*) som Køerne ellers med
 saa stor Begierlighed æde, ligeledes efter
 Malurt (*Artemisia Absinthium*) Bynke,
 paa norsk: Graabue, (*Artemisia vulgaris*)
 Rensan (*Tanacetum vulgare*) og flere af
 Hr. von Linné Syngenesister, bliver Mel-
 ken bitter. Mange Didynamister og Tes-
 tradynamister giøre den og skarp og ube-
 hagelig. Af de sidste er Pengegræs,
 (*Thlaspi arvense*) mest berøgtet, da det ei
 alene giver Melk, Smør og Ost, men
 endog Riødet en meget vidrig Smag,
 saasom Hr. D. Hagström i de Kongelige
 svenske Videnskabers Akademies Handlin-
 ger

ger for Aaret 1750. S. 100. har viist. Af
 Didynamisternes Classe vil jeg nu ikkun
 anføre Nynten (Mentha), hvilken, med
 alle sine Arter, gior ikke alene Melken af
 smagelig, men hindrer og i at faae Smør,
 og maa derfor ofte ansees som den eneste Aars-
 sag til den saa kaldte Traakierning, da man
 kierner uden at faae Smør, hvilken Aars-
 sag sielden af den gemene Mand indsees;
 og da taabelige og overtroiske Folk gemeen-
 ligen tage sin Tilflugt til Hexer, Frold og
Spøgesser, naar de skal forklare Hændelser,
 hvis naturlige Aarsager ere skjulte for dem;
 saa begriber man lettelig, hvorfor overtroiske
 Kiørlinger ofte ansee Hexerie som den rette
 Aarsag til Traakierningen. Det er be-
 kiendt at Løg og giver Melken en ubehagelig
 Smag, men endnu verre er Agerløg (paa
 Norsk: Aakerløf, Ringormguld) Euphorbia
heliostopia, gemeentligen esula, da den ikke
 alene giver Melken en meget stræng Smag,
 men er og skadelig for Køernes Sundhed.
 Roden af Mure, Gaasemure, paa Dansk:
Gaafeurt (Potentilla anserina Linn.) æde vel
 Køerne gierne (Fl. norv. I. p. 24. n. 38.)
 men ikke Bladene, naar de kan faae noget
 andet. Disse fordaarsage og, at Melken
 svinder ind, og meddele den derhos en bit-
 teragtig Smag; hvilket stadfæstes af Hr.
 Professor D. G. Schreber i hans Sammling
 verschie

verschiedener Schriften, welche in die dcon-
 mischen policey und cameral- auch andere
 verwandte Wissenschaften einschlagen. III.
 Deel S. 11. 12. n. 9. hvor der endog be-
 merkes, at end ikke Gæs æde Muren.
 Hvad der er sagt om denne, i Henseende til
 Køerne, gielder og om Busleik eller Vrens-
 priis (*Veronica officinalis*), endskiont Køerne
 æde den, i det mindste ofte og man endog
 giver dem den undertiden for Sundheds
 Skyld (Fl. norv. I. p. 29. n. 46.) Den
 gemene Mand bilder sig ind, at Tremjølks-
 blomster eller Køblomme, Kabelei (*Cal-
 tha palustris*) samt Soløje, Smørblomster
 (*Ranunculus acris*) giver got og gult Smør,
 men de ere meget meer skadelige Urter.

Bed Søefanterne fores Køerte om
 Vinteren meget med Fiskehoveder og Rygge,
 og ofte med suur og bedervet Gist, blandet
 med Tang og Tare, og de faae derhos ikkun
 lidet got Høe, ja ofte intet. Hvad Under,
 at Melken bliver blaa og affmagelig? Alt
 saadant kommer fornemmelig deraf, at man
 vil holde flere Creature end man vel kan
 fore: Hvilket er en Hovedmangel i Lands-
 huusholdingen, og alt for giængs i Norge.